

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 2, 2012 [Назад](#) [Головна](#)

УДК: 35.078.7

В. В. Шпачук,
к.держ.упр., доцент Національної Академії статистики, обліку та аудиту

ПРИЧИНИ СУЧАСНОЇ КРИЗИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: РЕГУЛЯТИВНИЙ АСПЕКТ

Анотація. В статті проаналізовано регулятивні причини, особливості та недоліки в діяльності державних органів, що є одними з найголовніших причин кризи 2008-2009 років та становища, в якому на даний час перебуває вітчизняна банківська система.

Аннотация. В статье проанализировано регулятивные причины, особенности и недостатки в деятельности государственных органов, которые являются одними из самых главных причин кризиса 2008-2009 годов и состояния, в котором в данный момент пребывает отечественная банковская система.

Summary. In the article analyzed regulatory reasons, features and shortcomings in the work of State bodies, which are one of the main causes of the crisis of 2008-2009, and the State, which today is the domestic banking system.

Постановка проблеми.

У вітчизняній літературі приділяється багато уваги дослідженню та висвітленню причин кризи вітчизняної банківської системи 2008-2009 років. Але основний акцент в працях науковців здійснюється не на всіх важливих аспектах її виникнення, перевага надається економічним причинам. Водночас, регулятивним причинам, які є результатом діяльності суб'єктів системи державного управління банківською системою України, що не змогли підготувати банківську систему до кризи, мінімізувати її негативний вплив, приділяється недостатньо уваги, хоча саме вони потребують усунення, в тому числі шляхом вдосконалення засад державного управління банківською системою, що неможливо якісно зробити без їх детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження причин виникнення кризи вітчизняної банківської системи 2008-2009 років міститься в працях багатьох вітчизняних науковців, серед яких особливо необхідно відзначити праці таких як: О. Барановський, Я. Белінська, Т. Вахненко, В. Воротін, А. Гальчинський, В. Гесьць, О. Дзюблук, Я. Жаліло, О. Іваницька, В. Коваленко, В. Корнєєв, О. Крухмаль, С. Лобозинська, І. Лютий, В. Міщенко, С. Міщенко, С. Науменкова, М. Савлук, О. Сарахман, О. Скаско, Л. Стрельбицька, М. Стрельбицький, В. Юрчишин та інші.

Метою статті є дослідження регулятивних причин, недоліків та прорахунків в управлінні та регулюванні вітчизняною банківською системою, які не сприяли мінімізації ні ризиків вітчизняної банківської системи, ні негативного впливу світової фінансової кризи 2007-2009 років на неї.

Виклад основного матеріалу.

Досліджуючи регулятивні причини настання кризи вітчизняної банківської системи 2008-2009 років, в першу чергу необхідно зазначити, що засади, за якими здійснюється регулювання та нагляд за вітчизняними банківською системою та установами, не мали упереджувального, превентивного характеру. Вони акцентували увагу на оцінці подій, що вже сталися, при цьому, завчасному виявленню проблем та надмірних ризиків на ранніх стадіях, прогнозуванню розвитку та притаманних ризиків приділялось недостатня увага. Внаслідок цього, реагування та заходи впливу з боку НБУ, як основного суб'єкта системи державного управління банківською системою України, було спізнаними, що не сприяло ні запобіганню та уникненню кризових явищ, ні зменшенню їх негативного впливу на економіку.

В Україні система нагляду за банківськими установами носить мікропруденціальний характер, перевага віддається нагляду за окремими банківськими установами. Підкреслимо той факт, що в банківській системі України існує концентрація банківських активів і капіталу за обмеженою групою банківських установ. Станом на 01.01.2012 на 17 банків України І-ї групи за класифікацією НБУ припадало 67% активів вітчизняної банківської системи та 58% капіталу (табл. 1). Така ситуація, з одного боку, призводить до того, що проблеми в діяльності кожної з таких установ можуть спровокувати проблеми і кризи в інших. З іншого боку, незважаючи на велику кількість банківських установ в Україні (на 01.01.2012 кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій, – 176) лише невелика їх кількість може спровокувати системну кризу, адже вплив більшої частини банківських установ не є критичним на стан банківської системи. Водночас, визначити реальні ризики в діяльності вітчизняних банківських установ можливо лише під час здійснення інспекційних перевірок. Однак НБУ протягом року не охоплює і чверті всієї кількості банків, навіть з урахуванням їх частки в активах банківської системи України.

Таблиця 1.
Активи та капітал банків України за групами за станом на 01.01.2012

№ п/п	Назва банку	Усього активів, тис.грн.	Питома вага, %	Статутний капітал, тис.грн.	Питома вага, %
1	ПРИВАТБАНК	145 118 473	14	13 545 172	8
2	УКРЕКСІМБАНК	75 103 435	7	16 413 486	10
3	ОЩАДБАНК	73 968 478	7	14 496 000	8
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	51 347 408	5	3 002 775	2
5	УКРСОЦБАНК	40 206 926	4	1 270 000	1
6	ПРОМІНВЕСТБАНК	38 160 931	4	5 298 715	3
7	ВТБ БАНК	37 067 206	4	5 415 784	3
8	ПЕРШИЙ УКР. МІЖНАРОДНИЙ БАНК	34 866 052	3	3 294 492	2
9	УКРСІББАНК	32 868 231	3	7 511 665	4
10	АЛЬФА-БАНК	27 964 574	3	4 639 121	2,5
11	НАДРА	26 739 232	3	3 890 363	2
12	ДЕЛЬТА БАНК	23 216 416	2	827 000	0,5
13	ОТП БАНК	22 784 720	2	2 868 191	2
14	ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	22 006 642	2	2 000 000	1
15	БРОКБІЗНЕСБАНК	18 940 271	2	2 030 400	1
16	УКРГАЗБАНК	18 157 477	2	10 000 000	6
17	ДОЧІРНИЙ БАНК СБЕРБАНКУ РОСІЇ	16 932 522	2	2 992 461	2

I-а група	17 банків	705 448 994	67	99 495 625	58
II-а група	19 банків	155 635 762	15	40 337 996	23
III-а група	22 банки	81 974 135	8	10 020 207	6
IV-а група	118 банків	111 213 396	10	22 010 837	13
Усього банків	176 банків	1 054 272 287	100	171 864 665	100

Що стосується самої системи банківського нагляду, то до часу настання кризи банківської системи в 2008 році і на даний час здійснюється перехід НБУ до ризик-орієнтованого нагляду, розробка та вдосконалення відповідного інструментарію щодо оцінки ризиковості банківської діяльності – банківської системи загалом та окремо банківських установ. При цьому, результати функціонування банківського нагляду НБУ навіть на цих засадах не завжди досягали необхідної ефективності. Система ж банківського нагляду ґрунтувалася на оцінюванні діяльності банків за рейтинговою системою «CAMELS», в якій основна увага приділяється оцінці загального стану на підставі єдиних критеріїв, що охоплюють діяльність банку за всіма напрямками його діяльності, і лише потім – визначенню окремих ризиків, на які наражається банк. Під час перевірок банківських установ основна увага Національним банком України акцентується на оцінці результатів їх діяльності та ефективності управління ними, контролю за дотриманням ними законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів НБУ.

Оцінка ризиків у діяльності банків здійснюється НБУ на підставі методів, що визначені в «Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків», схвалених Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 № 104. Здійснивши аналіз вітчизняних банківських установ за методикою визначеною у Методичних вказівках, можна дійти висновку, що більше 90% з них мали до часу настання кризи помірні рівні ризиків, а кількість управління ними потребує вдосконалення. Але, ми не можемо розрахувати фактичну кількість ризику виражену у цифрах. Згідно з Методичними вказівками «кількість ризику, тобто рівень або обсяг ризику, на який наражається банк, характеризується як незначна, помірна або значна». Крім того, у вітчизняній банківській системі існують групи «великих», «найбільших», «середніх» та «малих» банків (табл. 2) [1], в кожній з яких банківські установи мають свої, притаманні даній групі банків, особливості функціонування та недоліки.

Таблиця 2.
Піділ НБУ банків на групи на 2012 рік

№ п/п	Групи банків	Вимоги до розміру активів, млн.грн.
1	Група I – найбільші банки	> 15 000
2	Група II – великі банки	> 5 000
3	Група III – середні банки	> 3 000
4	Група IV – малі банки	< 3 000

Як результат, на час настання кризи в банківській системі мали місце підвищені рівні ризиків кредитного, валютного та ліквідності, зважаючи на наявні концентрації в активах банківських установ – галузеві концентрації, концентрації кредитів за валютою кредитування, заставою та інші, що призводило до підвищення рівня ризику ліквідності, тощо, спровоковані не лише макроекономічними, а операційними причинами та недоліками, які повинні оцінюватися під час нагляду. Криза платоспроможності у окремих «найбільших» та «великих» вітчизняних банках (ТОВ «Укрпромбанк», ВАТ КБ «Надра», ПАТ «Родовід Банк», ПАТ АБ «Укргазбанк», АКБ «Київ» та інші), за класифікацією НБУ, не була вчасно виявлена та попереджена, а лише констатована. До того ж, фінансова звітність банківських установ, що надавалась до НБУ, не завжди відображала реальний рівень ризиків (кредитного, валютного, ліквідності та інших), на які вони наражались (дотримання економічних нормативів, які встановлено НБУ, банківськими установами інколи здійснювалось шпунчо, за допомогою використання різноманітних «схемних» операцій, заниження рівня ризиків активних операцій). Такий висновок підтверджується і фахівцями НБУ. За результатами здійсненого ними під час кризи банківської системи 2008-2009 років коефіцієнтного аналізу звітності вітчизняних банківських установ (як успішно і ефективно, так і незадовільно працюючих), особливо в частині дотримання нормативів та структури кредитного портфеля банків за категоріями ризику, вони наголошують, що «... всі нормативи банками дотримуються, а структура їх кредитного портфеля в цілому задовільна, навіть у тих банків, в яких через 1-2 місяця була введена тимчасова адміністрація, в зв'язку з ознаками банкрутства. Отже, в таких банках звітність була, м'яко кажучи, недостовірною» [1].

Зазначені факти дозволяють стверджувати, що вітчизняні регулятори банківської системи не мали чіткої картини ні щодо рівня системних ризиків банківської системи, ні щодо рівня ризиковості окремих банківських установ, за виключенням тих, в яких НБУ здійснювались інспекційні перевірки, за умови високого рівня професійності його фахівців. Це стало результатом недосконалості розроблених суб'єктами державного управління банківською системою інструментів визначення та оцінки загальних ризиків банківської системи, оцінки індивідуальних ризиків окремих банківських установ, їх неспроможності передбачувати кризові явища, не завжди високим рівнем професіоналізму підрозділів НБУ. Тут доречно підкреслити, що, оцінюючи ефективність і ризиковість певної банківської установи, можна не побачити глобальних проблем та системних ризиків, які загрожують стабільності всієї банківської системи. Як зазначають О. Говтвань та А. Мансуров, «з теоретичної та з практичної точок зору методи, які застосовуються при мікропруденціальному нагляді, неефективні в плані виявлення, оцінки та нейтралізації системного ризику» [2, с. 30].

Негативно впливало на ефективність регулятивної сфери низький рівень взаємодії суб'єктів системи державного управління вітчизняною банківською сферою, не узгодження між собою важливих цілей, дій, заходів та інструментарію макро- та мікроекономічного регулювання. По-перше, неможливість одночасного ефективного вирішення НБУ таких важливих цілей як підтримання стабільності грошової одиниці України та підтримання стабільності банківської системи України, при першочерговому завданні НБУ підтримання стабільності національної валюти, призводить до його вирішення не завжди на користь вітчизняної банківської системи та економіки. По-друге, при здійсненні грошово-кредитної політики НБУ та інші державні органи керуються в своїй діяльності макроекономічними даними, що формуються, в тому числі, на підставі статистичної звітності банківських установ. Однак вони не враховують дані результатів банківського нагляду за банками, які можуть суттєво відрізнитись від даних статистичної звітності банківських установ, що може суттєво знизити дієвість. Навіть індикатори фінансової стійкості, які розраховуються НБУ з 2005 року, представляють собою важливу але відоскоблену макроекономічну інформацію і не покривають розрив між макроекономічною статистикою і мікропруденційними даними. По-третє, облікова ставка НБУ не є орієнтиром для банківських установ та ринку при здійсненні операцій, має переважно інформаційний характер і не відображає реальну вартість ресурсів на ринку. По-четверте, зміни, що відбувались в макроекономічній сфері та в діяльності банківських установ і призводили до підвищення їх ризиковості, не завжди вчасно враховувались НБУ при вдосконаленні нормативно-правової бази з питань регулювання діяльності банківських установ та запровадженні адекватних заходів.

Слід також зважити на недостатність ефективних механізмів та інструментарію стратегічного та тактичного характеру для упередження кризових явищ, а також подолання та мінімізації негативних наслідків кризи у органів державного управління макро та мезорівня. Окремо слід наголосити на невідповідності НБУ до кризи, недосконалості та непрозорості правил рефінансування банківських установ на випадок кризових ситуацій у економіці та засад нагляду й контролю за цільовим використанням коштів рефінансування банківськими установами; недосконалості механізмів регулювання валютного ринку та запобігання валютним спекуляціям, розхитуванню валютного курсу; недосконалості та обмеженості інструментарію для підтримання ліквідності банків.

Як наслідок, система державного управління банківською системою виявилась неспроможною попередити світову фінансову кризу, протистояти їй, а її дії були не завжди ефективними, адекватними, часто – невчасними (здійснювались з великою затримкою). За результатами оцінки стійкості країни до глобального кризи в 2009 році, що здійснюється Швейцарською міжнародною школою бізнесу на підставі 20 індикаторів, які найбільш точно описують здатність країни подолати кризу і поділені на чотири групи (економічні перспективи, здатність уряду, бізнесу та суспільства протистояти кризі), стійкість України була оцінка як одна з найгірших і з 57 країн, що оцінювались, вона опинилась на 56 місці (в 2008 році Україна була на 54 місці) [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Регулятивні причини є одними з головних причин, що не сприяли усуненню існуючих недоліків та мінімізації ризиків в вітчизняній банківській системі та в функціонуванні її елементів, а також не дозволили швидко усунути негативні наслідки світової фінансової кризи та кризи банківської системи України 2008-2009 років. Такий стан речей є неприйнятним, адже банківська система є вкрай важливою для держави та економіки України. На нашу думку, усунення цих недоліків, а також розробка нової та вдосконалення діючої законодавчої та нормативно-правової бази з питань банківської діяльності, засад банківського управління, регулювання та нагляду, саме ті напрямки, що вимагають додаткової уваги та негайних, ефективних дій.

Використані джерела інформації:

- Болдирев О.О. Оцінка використовуваних методів діагностики в системі механізмів управління попередження кризових ситуацій в банках / О.О. Болдирев // – Економіка і держава. – 2011. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&id=870>.
- Говтвань О., Мансуров А. Системний ризик в фінансовій сфері: теоретичний аналіз і підходи к оцінюванню / О. Говтвань, А. Мансуров // «Проблеми прогнозування». – 2009. – № 4. – С. 24–36.
- The World Competitiveness Scoreboard. [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.imd.org/news/upload/Scoreboard_2009.pdf.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2012 р.

^[1] Для цілей банківського нагляду НБУ в кінці кожного року здійснює поділ банків на 4 групи. Першочергово поділ банків на групи здійснювався за такими критеріями: розмір активів та регулятивного капіталу банків. Поділ банків на групи у кінці 2011 року здійснювався лише на підставі розміру їх активів.

ТОВ "ДКС Центр"